

Arktída: Putujúce póly, slovenské stopy a svet, v ktorom vládnu (nielen) medvede

Arktída je k nám v skutočnosti oveľa bližšie, než si pri pohľade na mapu v teple domova pripúšťame. Ak by ste sa v tejto chvíli vzniesli z Bratislavy a nabrali kurz priamo na sever, k pólu by ste museli prekonať vzdialenosť presne 4 667 kilometrov. Pre niekoho je to len mrazivá pustatina na okraji záujmu, pre iného cieľ luxusnej polárnej turistiky – na najsevernejší bod planéty sa dnes totiž môžete doplaviť aj obrovským ľadoborcom z ruského prístavu Murmansk. Čo však o tomto regióne skutočne vieme okrem toho, že je tam zima a sneh?

Tento fascinujúci svet extrémov v sebe ukrýva vedecké záhady, ktoré siahajú hlboko pod zemskú kôru, aj históriu, ktorej stopy vedú až k brehom Dunaja.

Arktída: Miesto, ktorému vládnu medvede (doslova)

Už samotný názov regiónu je lekciami z antickej etymológie. Slovo „Arktída“ je odvodené od starogréckeho výrazu arktos, čo v preklade znamená medveď. Geograficky tento priestor definujeme ako oblasť severne od severnej polárnej kružnice (66° 33' s. g. š.), kde sa rozprestiera Severný ľadový oceán obklopený výbežkami Európy, Ázie a Severnej Ameriky.

Je fascinujúce, ako trefne staroveké pomenovanie vystihuje tamojšiu faunu. Kým severu vládne „medveď“, jeho južný protipól dostal meno Antarktída – teda doslova „anti-medveď“, miesto, kde tieto šelmy prirodzene nenájdete. Dnes sa však polárne medvede stali skôr smutným symbolom krehkosti tohto ekosystému než len jeho neohrozenými vládcami.

Sever nie je vždy tam, kde ho čakáte

Ako cestovateľský publicista sa často stretávam s predstavou, že severný pól je jeden fixný bod. Veda nás však vyvádza z omylu. Musíme rozlišovať medzi geografickým pólom – priesečníkom všetkých poludníkov, kde os otáčania Zeme pretína jej povrch – a pólom magnetickým. Ten je výsledkom fascinujúcich procesov hlboko pod našimi nohami. Generuje ho elektrický prúd vznikajúci trením pri rotácii vonkajšieho polotekutého zemského jadra, ktoré tvorí najmä **tekuté železo a nikel**. Magnetická os je od tej rotačnej odchýlená o 11° a severný magnetický pól nie je ani zďaleka statický. Neustále „putuje“ a v posledných rokoch sa k Sibíri približuje rýchlosťou, ktorá vedcov prekvapuje. Prečo je to dôležité?

„Severný geografický pól vlastne potrebujeme na určenie miesta v geografickej sieti. A na určenie polohy využívajú navigačné systémy severný magnetický pól.“

Keď Rakúsko-Uhorsko objavovalo neznáme ostrovy

História dobývania Arktídy nie je len záležitosťou veľmoci, má aj silnú stredoeurópsku stopu. V roku 1873, v čase, keď bolo Slovensko súčasťou

rakúsko-uhorskej monarchie, sa uskutočnila ambiciózna expedícia pod vedením Juliusa von Payera a Karla Weyprechta. Práve oni objavili najsevernejšie súostrovie, ktoré na počesť svojho panovníka pomenovali Zem Františka Jozefa I.

Tento kus zeme pôsobí ako „uzamknuté kráľovstvo“ – kvôli masívnemu zľadovateniu je prístupné lodiam len počas niekoľkých letných týždňov. Hoci išlo o objav „našej“ vtedajšej vlasti, súostrovie sa nikdy nestalo súčasťou monarchie. Dnes patrí Rusku a zostáva jedným z najnedostupnejších miest na mape sveta, kde ticho Arktídy narúša len vedecký výskum.

Šesť mesiacov dňa a polárna žiara ako mystérium

Vďaka sklonu zemskej osi zažíva Arktída svetelné divadlo, ktoré je pre obyvateľa strednej Európy nepredstaviteľné. Kým v Bratislave sa striedanie dňa a noci zdá byť samozrejmosťou, na geografických pólach trvá polárny deň aj polárna noc až šesť mesiacov. Na severnom póle slnko nezapadne od jarného až po jesennú rovnodennosť.

Tento sklon osi je aj odpoveďou na otázku: „Môže sa to stať aj na Slovensku?“

Odpoveď je nie. U nás slnečné lúče dopadajú pod takým uhlom, že k 24-hodinovej tme či dňu nikdy nedôjde. Najvýraznejšie kontrasty za polárnym kruhom nastávajú okolo **20. júna** (letný slnovrat) a **22. decembra** (zimný slnovrat).

S týmto prostredím je spätý aj mystický úkaz – polárna žiara. Na severe ju poznáme ako **Aurora borealis**, zatiaľ čo jej južné dvojča sa nazýva **Aurora australis**. Vzniká vtedy, keď slnečný vietor narazí na magnetosféru Zeme, ktorá nás chráni pred dopadom nabitých častíc. Inuiti kedysi verili, že ide o pochodne predkov svietiace dušiam na ceste do neba. V stredovekej Európe však budila hrôzu a vnímali ju ako predzvesť vojny, moru či smrti.

Topiaci sa ľad: Koniec tradícií, začiatok biznisu?

Srdcom Arktídy je Grónsko – najväčší ostrov sveta s rozlohou 2 175 600 km² a populáciou približne 60 000 obyvateľov. Až 85 % jeho územia pokrýva ľadovec, ktorý miestami dosahuje hrúbku 3 000 metrov. Tento „archív klímy“ však v posledných desaťročiach rýchlo mizne. Pre miestnych Inuitov to znamená existenčnú krízu; ich tradičný lov na saniach sa kvôli stenčujúcemu sa ľadu mení na smrteľný hazard.

Úbytok „večného ľadu“ však zároveň otvára dvere globálnemu biznisu a geopolitike. Nové námorné trasy cez Severný ľadový oceán by mohli dramaticky skrátiť dopravu medzi svetovými stranami. Štáty ako **Rusko, USA či Nórsko** už dnes plánujú trvalé osídlenie a využitie týchto oblastí. Cena za tento pokrok je však varovná.

„Ak sa rýchlosť úbytku ľadu nespomalí, prídeme nielen o ohrozené polárne medvede či arktickú tresku, ale aj o veľkú bielu plochu, ktorá dokáže odrážať slnečné žiarenie späť do vesmíru – a ochladzovať tak našu planétu.“

Arktída je dynamické miesto, ktoré formálne nikto nevlastní, no jeho osud je zviazaný s každým z nás. Je to tichý motor našej klímy, ktorý sa momentálne prehrieva. Sme ako ľudstvo pripravení na zmeny, ktoré prinesie otváranie Severného ľadového oceánu? A dokážeme ochrániť tento krehký svet „medvedov“ skôr, než sa zmení na obyčajnú lodnú trasu?